

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בא, תשס"ט
מספר 794מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

קול דודי הנה זה בא

משה ואהרון נותנים בפרשתנו הוראות מפורטות לבני ישראל כיצד עליהם להתארגן לקראת הלילה הגדול, ליל יציאת מצרים. הדברים נפתחים בפסוק החגיגי "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים רֵאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה" (יב:ב), והכרזה זו תהפוך את חודש ניסן, שבו נגאלו ממצרים, לראש לכל החודשים. אפשר לדמיין את המעמד המיוחד שבו הבינו בני ישראל שהנה הגיע הרגע הנכסף, והם אכן עומדים רגע לפני שחרורם מחיי העבדות המפרכים, רגע לפני שיזכו בחירות הנחשקת. והנה מדרש פסיקתא דרב כהנא¹ מביא תיאור יוצא דופן ומפתיע של הרגע:

"קול דודי הנה זה בא מאדלג על-ההרים מקפץ על-הגבעות" (שה"ש ב:ח)... ר' יהודה אומר "קול דודי הנה זה בא" זה משה, בשעה שבא משה ואמר לישראל: בחדש הזה אתם נגאלין. אמרו לו: רבינו משה, היאך אנו נגאלין?! לא כך אמר הקב"ה לאבינו אברהם "וְעַבְדוֹם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (טו:יג), והלא אין בידנו אלא מאתים ועשר! אמר להם: הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בחשבונותיכם, אלא "מַדְלֵג עַל-הַהָרִים מְקַפֵּץ עַל-הַגְּבְעוֹת". מדלג על הקיצים ועל החשבונות ועל העיבורים. ובחדש הזה אתם נגאלין "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשׁ חֲדָשִׁים".

משה מודיע לבני ישראל שזמן הגאולה הגיע, אולם תגובתם ספקנית. הם טוענים שעל פי החישוב הנכון ובהתאם לנאמר בברית בין הבתרים אורך השעבוד צריך להיות ארבע מאות שנה. לכן עדיין לא הגיעה עת הגאולה.

מדרש זה מתאר את בני ישראל כמעכבים את הגאולה, שלא כמתואר בפסוקים. לשם מה? מדוע להציגם כך? על מנת לחדד את השאלה נציין שבהמשך הפסיקתא מובאים עוד שני מאמרים כמעט זהים, הבנויים באותו הדגם, בשם ר' נחמיה ורבנין. גם במאמרים אלה משה מודיע על גאולת מצרים, ובני ישראל מעלים בעיות שונות. על פי מאמרו של ר' נחמיה, ישראל טוענים שעדיין אינם ראויים להיגאל שכן הם מלאים ב"טינופת עבודה זרה", ואילו על פי דברי רבנין אין בידם "מעשים טובים". אם כן, השאלה שהעלנו חריפה אף יותר, שכן הסירוב של בני ישראל לצאת ממצרים חוזר בדבריהם של תנאים שונים. מדוע לתאר את ישראל כמקטרגים על עצמם?

נראה שהחכמים מבקשים להדגיש כל אחד בדרכו שגאולת מצרים התרחשה טרם זמנה. היא באה קודם שתמו שנות השעבוד שנקצבו לה, קודם שישראל התנתקו מעבודת האלילים ואף שעדיין לא תיקנו את מעשיהם הרעים, כדברי ר' יהודה: "הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא 'מדלג על-ההרים מקפץ על-הגבעות'. מדלג על הקיצים ועל החשבונות ועל העיבורים". הקב"ה מוצג כמי שעומד מעל לכל אלה, גם אם מדובר בכללים שקבע הוא בעצמו. אם הגיע הרגע המתאים לפי דעתו, הוא יכול לדלג על גבי החודשים והעיבורים – הם ההרים (כבטנה של מעוברת). הוא יעלים עין מהעבודה הזרה וידלג על פני המעשים הרעים. השימוש בפסוק משיר השירים (שהוא פסוק הפתיחתא)

¹ פסיקתא דרב כהנא "החודש" ה, ז. פסד"כ הוא מדרש ארץ-ישראלי שנערך בתקופת האמוראים ומאורגן סביב קריאות של ימים שבהם יש קריאה מיוחדת בתורה או בנביא. הקטע שלפנינו מובא בפסיקתא לפרשת "החודש" הנקראת בשבת שלפני השבוע שחל בו ראש חודש ניסן. במפטיר של הפרשה קוראים בשמות י"ב (מסכת מגילה ג, ד, תוספתא מגילה ג ה"ד).

ממחיש את אהבתו של הקב"ה לישראל. כמו הדוד המתגעגע לרעה, גם הקב"ה מדלג ומקפץ על מנת לזרו את פגישתו המיוחלת עם ישראל בגאולת מצרים.

ההפתעה באה במאמר הרביעי והאחרון שבפסיקתא, השובר את הדגם המשולש שעסק בגאולת מצרים ומתאר אירוע אחר שעדיין לא התרחש:

ר' יודן בשם ר' ליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ר' חונה בשם ר' ליעזר בן יעקב: "קול דודי הנה-זה בָּא" זה מלך המשיח, בשעה שהוא בא ואומר לישראל: בחדש הזה אתם נגאלין. הם אומרים לו: רבינו מלך המשיח, היאך אנו נגאלין?! לא כך אמר הקב"ה שהוא משעבדנו בשבעים אומות! והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם: אחד מכם גלה לברבריה ואחד מכם לסרמטיה, כגון שגליתם כולכם. ולא עוד אלא שהמלכות הרשעה הזאת מכתבת טירונין (מגייסת חיילים) מכל אומה ואומה. כותי אחד בא ומשעבד, כגון ששיעבדה כל אומתו. כושי אחד בא ומשעבד, כגון ששיעבדה כל אומתו. ובחדש הזה אתם נגאלין "החדש הזה לכם ראש חדשים".

האמוראים ר' יודן ור' חונה מתארים את הגאולה בעתיד על פי הדגם התנאי של גאולת מצרים. כשם שגאולת מצרים הגיעה טרם זמנה, כך יקרה גם לעתיד לבוא. גם בעתיד לא ימצה הקב"ה את מלוא עומק הדין, ובשני אופנים: בעניין פיזור עם ישראל בארצות רחוקות – הקב"ה יראה בגלותם של יחידים כאילו גלתה האומה כולה. ובעניין שעבוד מלכויות – הקב"ה יראה בַּגִּיס שנשלח לרדות בישראל, מימוש שעבוד עם ישראל על ידי שבעים אומות, שכן הגיס מורכב מחיילים מאומות שונות וכל חייל מייצג את אומתו. על ידי זה יקצר הקב"ה את אורך שעבוד המלכויות.

החכמים המשווים את הגאולה בעתיד לגאולת מצרים נוקטים עמדה ברורה בשאלה שבה נחלקו התנאים, באיזה חודש תבוא הגאולה (ראש השנה י ע"ב-יא ע"א):

תניא ר' אליעזר אומ' בתשרי נברא העולם... בניסן נגאלו בתשרי עתידים ליגאל. ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם... בניסן נגאלו בניסן עתידים ליגאל.

נראה שהאמוראים ואולי אף עורך הפסיקתא מחזיקים בעמדתו של ר' יהושע שהגואל עתיד להופיע בניסן, כשם שקרה במצרים.

אם כן, הפסיקתא בנויה בדגם של "שלושה וארבעה": שלושה מאמרים תנאיים כמעט זהים העוסקים בגאולת מצרים, ומאמר רביעי אמוראי העוסק בגאולה שלעתיד לבוא. עתה עלינו לשאול: לשם מה נחוצה החזרה? מדוע הביא העורך אותו רעיון מפיהם של חכמים שונים? נראה שהמאמרים שבפסיקתא מייצגים עמדות שרווחו בצייבור ובקרב החכמים בשאלת עת הגאולה (עיינו בסנהדרין צז ע"ב).

הטענה הראשונה המושמעת במאמרו של ר' יהודה היא שלגלות יש קץ. אורך השעבוד נקבע מראש (לדוגמה במצרים: 400 שנה). הגאולה תבוא במועדה וללא קשר למצבם הרוחני של ישראל. טענה אחרת הנשמעת בדברי ר' נחמיה ורבנין היא שאורך השעבוד תלוי בישראל. הוא יתארך או יתקצר בהתאם להתנהגות העם: "אם ישראל עושיין תשובה – נגאלין" (בבלי שם). לגאולה אין מועד קצוב מראש. אם ישראל יתקנו את דרכיהם, היא תבוא מיד. מול קשת הדעות המיוצגת בכל אחד מהמאמרים נשמעים בבירור דברי הנחמה הנשלחים במידה שווה לכולם. בין שמדובר במחשבי קצים בין שמדובר במאמינים בתיקון המעשים, רחמיו של הקב"ה יגברו, הגאולה תבוא במפתיע ותקדים את זמנה.

האם מתגלה כאן רצון להפיח תקוות משיחיות בעם? האם נשמעת כאן קריאה לאקטיביזם משיחי? נראה שהתשובה היא שלילית. כל ארבעת המאמרים מציגים את עם ישראל כפסיבי. הפסיביות שלהם בולטת במיוחד לצד פעלתנותו של הא-ל: הוא המשמיע את קולו, בא, מדלג ומקפץ. הקב"ה הוא שמחליט ומודיע שהגיע הזמן, והגעתו באה במפתיע. ישראל בטוחים שעדיין לא הגיעה העת ומקטרגים על עצמם בדרכים שונות. העמדתם של ישראל כמי שמנסים לדחות את עת הגאולה מאפשרת לדרשן להציג את אמירתו הנועזת שהקץ יגיע לפני זמנו, כיוון שהקב"ה בעצמו יקצר את הגלות.

לצד דברי הנחמה והעידוד נשמעת כאן אמירה מרסנת הקוראת להמתין בסבלנות ולחכות לגאולה שתבוא מאליה. אין טעם בחישובי קצים או במעשים רדיקליים של היחיד. אלה אינם הגורם המרכזי בקביעת עת הגאולה. ההחלטה שהגיע הרגע המתאים היא אך ורק בידיו של הקב"ה.

ד"ר תמר קדרי

המחלקה לתלמוד

ומכון שכטר למדעי היהדות